

МИОНА ТАТАРЕВИЋ

## ГУБИТАК ИДЕНТИТЕТА У „ПОКОЈНИКОВОЈ ЖЕНИ” БОРЕ СТАНКОВИЋА И „ПЕЧАЛБАРЕВОЈ ЖЕНИ” АНЂЕЛКА КРСТИЋА

**САЖЕТАК:** Предмет рада је компаративна анализа приповедака „Покојникова жена” Боре Станковића и „Печалбарева жена” Анђелка Крстића. Обе верно дочаравају обичаје средина у преломним тренуцима у функционисању породица (смрт мужа или одлазак на печалбу). У фокусу су главне јунакиње Аница и Трајковица. Приметан је утицај патријархалне културе на мотивацију њихових поступака – оне услед подређености мушкарцима губе свој идентитет. Односи са мушким члановима породице помало се разликују код Анице и Трајковице, али доживљај сопства и околине им је веома сличан. Уобичајене мисли и радње изазивају им осећај стида и спремне су да штете себи да не би испровоцирале затворену патријархалну заједницу спремну да осуђује. У карактеризацији ових јунакиња доминира потискивање, које се односи и на потребу за љубављу.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** српска реалистичка приповетка, патријархално друштво, стид јунакиња, потискивање

„Крајем деветнаестог века патријархална култура у Врању представљала је крут систем у којем су се тачно знале дужности и правила понашања у зависности од пола, као и од друштвеног и породичног статуса. Непоступање у складу с датим културним обрасцем бивало је узрок опште друштвене осуде.”<sup>1</sup> Хронотоп патријархалне вароши с краја 19. и с почетка 20. века заједнички

---

<sup>1</sup> Јована Јосиповић, *Наратив љубавне стјрасије у њириковешкама српског реализма*, Филолошки факултет, Београд 2023, 131.

је Борисаву Станковићу и Анђелку Крстићу. У анализама Станковићевих ликова препознају се и Крстићеви, па се тако констатација Јоване Јосиповић да се јунаци из Враћа „налазе разапети између потреба сопственог бића, с једне стране, и одговорности према другима и испуњавању друштвених очекивања, с друге”<sup>2</sup> може применити на јунаке Крстићеве социјалне прозе.

Пишући реалистичке приповетке о свакодневном животу људи блиских ауторима и читаоцима, а у складу са модернистичком поетиком окренути унутрашњем животу својих ликова, Станковић и Крстић су у приповеткама „Покојникова жена” и „Печалбарева жена” дочарали животе жена које губе идентитет под утицајем патријархата. Оне се одричу љубави и права на лична задовољства, остајући верне одсутним мушкарцима. Станковић је композицију приповетке организовао у четири дела. Прва и последња целина прате тренутне околности у животу младе удовице, а средишњи делови су ретроспективним приповедањем усмерени на карактеризацију Аничине браће и мужа. Композиција Крстићева приповетка је једноставнија јер хронолошким приповедањем представља живот Трајковице од удаје до одлуке да остане у кући свога мужа.

Називи приповедака упућују на обезличеност главних јунакиња. Станковићева се звала Аница, али је пре удаје била позната по својој браћи: „А она, Аница, једино се по тој својој браћи и знала. Нико њу није звао њеним именом, већ *сесџра на Рибинчки*.”<sup>3</sup> По ступању у брак, а нарочито након смрти мужа, перцепција њеног идентитета у околини се своди на обавезу коју има према том мужу. Крстићевом приповедачу није ни познато име главне јунакиње: „Не знам јој крштено име. Ван села где је рођена, и махале где је одрасла, сумњам да и други ко зна. Она је своје девојачко име *сахранила на очеву њрају* кад је пошла и удала се за Трајка Ђелиног.”<sup>4</sup> Горан Максимовић упозорава на „потпуну обезличеност жене и њеног права на индивидуалност у патријархалној врањској средини”,<sup>5</sup> која је заступљена и на простору Старе Србије у Крстићевој прози, где је жена „носилац и оваплоћење патријархалног система вредности”.<sup>6</sup>

Покојникова и печалбарева жена имају по једног сина. Аница води свог на гробље, а Трајковица се нада да ће уз помоћ сина

<sup>2</sup> Исто.

<sup>3</sup> Борисав Станковић, *Изабрана дела*, Вулкан, Београд 2019, 147.

<sup>4</sup> Анђелко Крстић, *Приповејке*, Српска књижевна задруга, Београд 1932, 35.

<sup>5</sup> Горан Максимовић, *Градови српског реализма. О ејоси и њисцима српског реализма и њиховим њрадовима*, Центар за српске студије, Бањалука 2023, 274.

<sup>6</sup> Мирјана Бојанић Ђирковић, „Жена у прози Анђелка Крстића”, *In Honorem Octavia Nedelcu*, Темишвар 2022, 75–86, 76.

сачувати дом и у њему једног дана дочекати мужа. Говорећи о роману *Трајан*, Мирјана Бечејски пише: „У породицама које би остале без својих домаћина, сав терет падао би на нејака плећа жена, чију би једину наду и радост причињавало мушко дете, које ће распламсати и сачувати домаће огњиште.”<sup>7</sup> Као једини одрасли чланови својих породица, јунакиње су преузеле на себе сав терет бриге о домаћинству, уз малу помоћ мајке у Аничиним случајима и браће код Трајковице.

„Покојникова жена” почиње приказивањем Аничиног ритуала одласка на мужевљев гроб. Инципит приповетке наглашава његову учесталост: „Толико му је већ излазила, а и сада излази на гроб, да га је као живог готово заборавила, и памти га само по гробу.”<sup>8</sup> Страх од земље који удовица испољава на гробу антиципира страх од покојника у наставку приповетке: „Бошча би се белела, одударала од трошне, црне земље гроба, у коју она никада није смела дубље да забоду прст, све бојећи се као да не напипа, додирне труло човечје тело, јер толико је у томе гробу било покопано! Цела његова породица, једно преко пута другог, неизменице и – напослетку, поврх свију, он, муж њен.”<sup>9</sup> Страхује Аница довести до потпуног психичког слома на крају дела и до покушаја да ноћу растргне решетке прозора које је држе заробљену у покојниковој кући.<sup>10</sup> Чим се приближи гробљу, пушта синовљеву руку и „као да потрчи гробу”, на који „не клекне, већ пада на гроб и зајеца”.<sup>11</sup> Њен страствени плач пун је катарзичног ослобађања: „[...] био је тако дубок, уздржаван, пун грцања...”<sup>12</sup> У том свом заносу потпуно заборавља на сина који плаче поред ње. Тек кад дете буде „готово онесвесло од плача”,<sup>13</sup> она се тргне из својих мисли и поново обрати пажњу на њега.

Кадрове њеног боравка на гробљу обележио је контраст између њене беле коже и црнине коју носи: „Црна јој шамија, са отпуштеним крајевима са стране, сакрила би јој бело лице, а на руци заврнуо би се рукав од кошуље с црним бојама, те би јој се видела бела, румена кожа од руке.”<sup>14</sup> Антитеза између њеног снажног тела и туге која јој је наметнута истиче се у сценама повратка кући: „Уплакано јој лице зажарило се, букнуло, а и цела јој снага као

<sup>7</sup> Мирјана Бечејски, „Печалбарство као опседантна тема Анђелка Крстића у роману *Трајан*”, *Бацшина*, Приштина–Лепосавић, св. 20, 2006, 45–59, 52.

<sup>8</sup> Борисав Станковић, нав. дело, 141.

<sup>9</sup> Исто.

<sup>10</sup> Исто.

<sup>11</sup> Исто, 142.

<sup>12</sup> Исто.

<sup>13</sup> Исто.

<sup>14</sup> Исто, 141.

набрекла. Хаљине јој тесне. А осећа како јој се прса шире, отимају се из тесног количета, излазе напоље, виде се... Зато од стида сагиње главу, намиче још више шамију, да јој се једва виде очи и уста, која још не могу да се умире од плача, већ јој дршћу.”<sup>15</sup> Груды које желе да се ослободе стега и препусте се новим осећањима нису допуштене жени покојника. „Опис тела у знаку је ватре и снаге, што не одговара осећању туге за покојником. Отуда она осећа стид због којег се повлачи и скрива.”<sup>16</sup> Врло суптилно приповедач наговештава Аничина љубавна осећања, узгредно помињући у ком тренутку она још више осећа стид, па убрзава ход и крије лице: „Али већ испред Итине касапнице мења ход. Чвршће стеже дете за руку, још више погиње главу, и једва чека да што пре до те касапнице дође, назове бога и прође је.”<sup>17</sup>

У сваком њеном покрету примећује се притисак заједнице коју осећа. Од живота у кући са браћом до живота након мужевљево смрти – постоје јасна правила која мора да поштује. „Млада удовица Аница, главна јунакиња, налази се под непрестаним надзором породице и читаве средине.”<sup>18</sup> Мала патријархална средина функционише по правилима апсолутне контроле појединца, нарочито жена: „Тиранија паланке је тиранија увида у све, или тиранија ове апсолутне јасности и јавности свега.”<sup>19</sup> Аници долазе комшинице само кад јој је мајка ту. „Не што је нису волеле, већ нису могле, није био ред. Сама је. Мушке главе нема у кући, а она, онако сама, удовица још млада и лепа.”<sup>20</sup> Чак јој ни родбина није долазила да не би увредила покојника. Поред забране посета, присутна је и забрана изласка из куће – не сме „чак ни на капију”.<sup>21</sup> Ити је дозвољено да дође у посету, али никад не улази у кућу и увек оставља капију отворену да не би на било који начин угрозио интегритет удовице.

Други део приповетке је кључан за карактеризацију Аничине примарне породице и самим тим за разумевање у каквој средини је она одрасла и које патријархалне норме је усвојила. Њена браћа описана су као „напрасити људи, чувени као убојице”, кријумчари, шверцери, обављају „ноћни посао”, туку се и праве неред у кући.<sup>22</sup> Понижавали су мајку и сестру третирајући их као слушкиње: „Сматрали су их као једнаке, називајући их жене. И све су од њих

<sup>15</sup> Исто, 143.

<sup>16</sup> Јована Николић, *Ероизам у књижевном стваралаштву Борисава Станковића*, Филозофски факултет, Нови Сад 2021, 98.

<sup>17</sup> Борисав Станковић, нав. дело, 143.

<sup>18</sup> Исто, 141.

<sup>19</sup> Radomir Konstantinović, *Filosofija palanke*, Otkrovenje, Beograd 2008, 16.

<sup>20</sup> Борисав Станковић, нав. дело, 145.

<sup>21</sup> Исто, 146.

<sup>22</sup> Исто, 147.

тражили, за све су им оне одговарале, биле криве.”<sup>23</sup> Аница одувек живи у складу са наметнутим забранама: „Никад она, као остале њене другарице, није смела да изиђе на капију; још мање да оде на какву игру, седење са осталим својим другима из махале. А шта би тек било да се упозна са којим мушкарцем!...”<sup>24</sup> Навикнутој на патријархална правила понашања, неће јој бити тешко да им се прилагоди и у улози удовице. Упркос апсолутној контроли од стране браће Аница се заљубила, али је приморала себе да то потисне. Како је била окружена криминалцима (друговима своје браће), природно је било да јој пажњу привуче једини поштен младић ког је виђала – Ита. Јављала су се маштања о заједничком животу која су увек изазивала стид код младе девојке: „Али, што је најчудније, кад год је мислила о томе: све то увек као да се скупљало, врзло око тога Ите. Зато би она тада одмах, црвенећи, брзо престајала да мисли о томе.”<sup>25</sup>

Аница је по гужви у кући и веселу схватила да је испрошена, није ни питана ни обавештена. Приповедач помиње да је од тада Ита престао да долази у њихову кућу, из чега се наслућује да и он гаји романтична осећања према Аници.<sup>26</sup> Аница сазнаје да је баш Ита побратим њеног будућег мужа „и кад је то дознала, чисто јој је одлакнуло, као да се ослободила неког страха, бојазни... Чак јој и било мило што се тако с њим лепо свршило, и што ће јој он одсада бити као брат, а не друго...”<sup>27</sup> Страх је осећање које ће је пратити кроз целу приповетку, кад год би требало да се суочи са својом потребом за љубављу.

Аничине непријатности у браку почињу већ од свадбе. Нелагоду јој изазива то што њена браћа и муж изгледају „као нека ноћна браћа”.<sup>28</sup> Њихова једнакост у изгледу и понашању наговештава и сличне карактерне особине. Код невесте се страх јавља већ при погледу на мужа: „Али је још више уздрхтала кад је видела мужа. Тек сад га је први пут сасвим видела. У ноћи, спрам свеће, био је још оштрија лица, са широким, упалим раменима. Само су му очи биле црне, врат дуг, јак, и, ваљда од скорог бријања, виделе су му се јаче жиле. Био је намрштен, љут.”<sup>29</sup> Јачину узнемирености дочарава мотив хладноће: „Било јој је хладно. Само су јој се слепоочњаче знојиле, а на усницама избила роса од њена врела даха.”<sup>30</sup>

---

<sup>23</sup> Исто, 148.

<sup>24</sup> Исто.

<sup>25</sup> Исто, 149.

<sup>26</sup> Исто.

<sup>27</sup> Исто, 150.

<sup>28</sup> Исто, 151.

<sup>29</sup> Исто.

<sup>30</sup> Исто, 152.

У току свадбе Ита прилази Аници и признаје јој своја осећања. Говори да ће тешко поднети ноћ коју ће његова вољена жена да проведе са другим мушкарцем: „Знаш да ћу ноћас, док ти... ја ћу сву ноћ – ах, ноћас!”<sup>31</sup> Аница као да је тек тад схватила шта ће се десити прве брачне ноћи. Њен страх је кулминирао, а у трећем делу приповетке ће се показати да је био потпуно оправдан.

Аничин први сексуални контакт са мужем описан је као силовање:

Како су после распремили и наместили постељу у соби, како је ашчика увела младожењу к њој – ништа не зна. Једва се сећа: кад јој је пукла и последња копча на јелеку, оголила јој се прса, снага, она осетила додир мужевљева кошчата тела уза своје, да је, пошто је узалуд покушала да се извије из његова наручја, пала и, загњуривши лице у своје косе, трпећи, проплакала.<sup>32</sup>

Јунакиња је толико трауматизована да је потиснула значајан део те ноћи. У зору се пробудила са осећајем гађења према мужу: „Она се тресла. Изгледао јој је тако, тако...”<sup>33</sup> Изашла је из куће бежећи од њега, али схватила је да у средини у којој живи нема никог да јој пружи подршку и уточиште и да не сме да се супротставља вољи мушкараца који су уместо ње одлучили да треба да буде у таквом браку: „И, кад се осетила сама у дворишту, сама у немој ноћи, она је, бежећи, чисто потрчала капији, али, сетивши се да нема куда, не сме никуда, клонула је.”<sup>34</sup>

Док плаче сама у дворишту, Аница зачује музику из махале. Као утеха јој се јавља мисао да је тамо мушкарац ког воли: „Она се још више охладила, премрзла од страха. Знала је – сигурна је била да је то тамо Ита.”<sup>35</sup> Он наручује песму *Развише ружу вејрови*, у којој се јунакиња препознаје: „Јест... да... и она се ноћас развила, ноћас...”<sup>36</sup> Занос читалаца дирнутих овом тужном романтичном сценом, у којој психички и физички повређена жена слуша човека ког воли како тугује за њом у близини, прекида коментар приповедача: „Али, од свега у ствари није било ништа. Песма и свирка што су се чуле украј махале брзо су умукнуле. А ко зна ко је тамо у механи био...”<sup>37</sup> Аница је креирала илузију како би се њом макар мало одбранила од ситуације у којој се нашла.

<sup>31</sup> Исто, 153.

<sup>32</sup> Исто, 154.

<sup>33</sup> Исто.

<sup>34</sup> Исто.

<sup>35</sup> Исто, 155.

<sup>36</sup> Исто.

<sup>37</sup> Исто.

Однос мужа према Аници описан је у складу са уређењем брака у патријархалној средини:

И, као да није никога уважавао, ценио, а најмање њу. Као да му није била жена, велика, дорасла, већ као да је дете, ништа не зна, нити опет има каквог изгледа да ће моћи штогод знати, бити од ње штогод, тако је с њом поступао... За све је морала њега да пита. Чак и у готовљењу јела, и ту се он разумевао, и није јој давао да готови онако како она зна. У кући, од намештаја, посуђа, полице није смела да дира, намешта друкчије, морало је да остане онако како је она затекла, како је било и пре намештено, док она није дошла.<sup>38</sup>

Није имала никаква права у кући у којој је живела и девојачка маштања о томе како ће да уреди своју кућу није смела да оствари. Непрестано је обављала кућне послове с циљем да потисне болну прву брачну ноћ, што је приметио и њен муж: „Неугодно му је било, јер као да је осећао да се она зато силом уноси у посао, да би се тиме занела, као отресла, одвојила од нечега другог...”<sup>39</sup>

Потискивање доминира у карактеризацији Аничиног лика и у последњој целини приповетке. Приповедач се враћа хронотопу првог дела и приказује живот покојникове жене. Аница је толико равнодушна да се описује „готово као мртва”.<sup>40</sup> Околина од ње захтева да настави да живи по вољи покојног мужа: „И мада га уствари није било, мада је већ толико било прошло од његове смрти, ипак он је морао за њу да буде жив, нарочито за њу, Аницу.”<sup>41</sup> Потребама покојника дат је приоритет у односу на осећања живих: „Било је главно да се њему, покојнику, угоди, да се задовољи... А ово друго, свакидашње, оно је узимато тек онда, пошто се све испуни што треба њему, покојнику.”<sup>42</sup> „Тежина позиције удовице чита се и у захтеву да настави да живи потпуно исто као да је покојник и даље присутан у кући. Стога је њено понашање, распоред ствари по собама, кување јела, морало да буде усаглашено с оним како је он за свог живота волео и желео. Исказивање личне воље Аници је тиме сасвим онемогућено.”<sup>43</sup>

Гађење које је Аница осетила према мужу прве брачне ноћи присутно је и након његове смрти, па она при помисли на поновну удају мисли „да њено тело још није чисто од првог мужа”.<sup>44</sup> Уве-

<sup>38</sup> Исто, 156.

<sup>39</sup> Исто, 157.

<sup>40</sup> Исто, 159.

<sup>41</sup> Исто, 160.

<sup>42</sup> Исто, 161.

<sup>43</sup> Исто, 142.

<sup>44</sup> Исто, 161.

рена је да ће је породица удати за неког горег, старијег, сиромашнијег. Понижавана прво у кући своје браће, па у кући мужа, Аница је развила комплекс ниже вредности и пита се: „Ах, ко ће мене да узме?!“<sup>45</sup> Међутим, запросио ју је Ита. „Очекивали бисмо хепиенд у причи – све је ту да се оно што је прекинуто настави у срећи двоје бића љубављу везаних једно за друго. Међутим, долази неочекивани обрт, који је уједно и врхунац у драмској напетости ове романтичарске љубави што је потиснута стварношћу живота у невидљивост и непостојање а сасвим је жива.“<sup>46</sup> Аница одбија своју љубав из младости, никоме не објашњавајући због чега, и инсистира на удаји за сиромашног удовца Недељка.

Одрекла се љубави (и први пут се супротставила вољи своје породице) због осећаја да она као већ удавана не припада младићу и страха да ће покојник увек представљати претњу односу са Итом:

Није да га не воли! Ах, само једном да га осети, па да... Али како ће? Како ће она њега, Иту, да погледа, да му се насмеје, од радости да се заплаче кад га загрли, кад би се одмах, ама одмах, испречио он, покојник. А сада она сама, Аница, није више оно: пређашња Аница, већ жена, а он, Ита, још је Ита... И како ће она да га прими, загрли, као његова? Можда би увек осећао како му није дошла чиста, кад је грли, љуби, већ је другога, покојникова... једном већ грљена, милована.<sup>47</sup>

Иако је требало да остане верна покојнику, она је понекад маштала о Ити: „Ех! И понекад би Аница падала, подавала се. Пуштала би да јој поигравају прса, снага, да је обузимље и да се подaje оном, изван покојникове куће, зидова, капије и другом, новом, животу. А тај је живот био: Ита. Али, увек тада, као казна, усред тога, у том слатком, тешком сну о Ити, појавио би се он, покојник.“<sup>48</sup> У патријархалној заједници удовици није допуштено да машта о другом мушкарцу јер се живот мора наставити као да је покојник жив. Аница је свесна да је починила грех и можда одбија Иту делом и бежећи од суочавања са својим недозвољеним мислима. Она од почетка приповетке улаже напор да потисне своје еротске жеље. „Људски дух је у власти најнеобичнијих порива. Он је непрестано у страху од самога себе. Сопствена еротска узбуђења ужасавају га.“<sup>49</sup>

Аничину несвакидашњу одлуку Горан Максимовић тумачи овако:

<sup>45</sup> Исто.

<sup>46</sup> Radovan Vučković, *Moderna srpska proza. Kraj XIX i početak XX veka*, Prosveta, Beograd 1990, 322.

<sup>47</sup> Борисав Станковић, нав. дело, 165.

<sup>48</sup> Исто.

<sup>49</sup> Žorž Bataj, *Erotizam*, prev. Ivan Čolović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1980, 9.

А онда када се мишљење њене браће и мајке подударило са њеном срећом и истинском вољом, први пут се супротставила и одбила је да се повинује њиховој намјери и уда за човјека кога је вољела још од дјевојачких дана, јер је дубоко осјећала да би тиме починила сагрешење према тој чистој љубави и трајно је окаљала. У томе је садржана та њена изузетна морална узвишеност и судбина какву не проналазимо у сличном облику у цјелокупној српској књижевности.<sup>50</sup>

„Печалбарева жена” почиње упућивањем читалаца у друштвени контекст у ком се одвија радња описивањем начина печалбарског живота на примеру Трајкове породице и истицањем да тако живе сви „нашинци”.<sup>51</sup> Заплет покреће тренутак када мајка, без Трајковог знања, проси девојку. Изабрала је снајку из села „здраву, лепу, вредну, поштену, њу, из угледне домаћинске куће”.<sup>52</sup> Пошто је он је тада имао 18 година, није му било дозвољено да одлучује о свом браку.

Пресудни значај за опстанак печалбарских крајева имају брак и стабилност породице. Печалбар мора поштовати обичајно право да мајке и сестре изаберу себи снаху. [...] Отуда за младе ступање у брак није задовољство, већ дужност, обавеза и стрепња да ли је друга страна довољно честита, радна и издржљива под тешким бременом које јој је живот наменио.<sup>53</sup>

Супруга печалбара је у потпуности одређена занимањем свог мужа и бригом о дому у његовом одсуству. „Због потпуне подређености мушкарцу, она зависи само од његове печалбарске среће, здравља и части, па нема могућности да се индивидуално оствари у том свету, одвећ мушком.”<sup>54</sup>

Трајковица се често питала: „А зашто... зашто остају тамо многи нашинци, и напуштају *своје* овде на дому?”<sup>55</sup> Чини се да је бригама антиципирала своју судбину. Читаоци слуте расплет приповетке и када Трајко препричава своје љубавне доживљаје жени. Она је толико поштена и нежна да се постиди кад је муж пољуби. Трајко тада прави занимљиву паралелу између жена у свом селу и Влахиња са којима ради: „Чудне сте ви овамошње жене!... много чудне! [...] Тамо где ја радим, у Влашкој, тамо ништа није стидно!...

<sup>50</sup> Горан Максимовић, нав. дело, 275.

<sup>51</sup> Анђелко Крстић, нав. дело, 35.

<sup>52</sup> Исто.

<sup>53</sup> Мирјана Бечејски, нав. дело, 55.

<sup>54</sup> Анђелко Крстић, нав. дело, 56.

<sup>55</sup> Исто, 36.

ма с којом женом, девојком, не само да је пољубиш, него...”<sup>56</sup> Више-годишњи живот и тежак рад печалбара у готово карневалској атмосфери доноси искушења којима је тешко одупрети се. Трајко показује одушевљење девојком коју је тамо упознао, али ју је преотео Јевта.<sup>57</sup> Док се женио непознатом девојком, он је гајио извесна осећања према некој другој, али као жртва строгих породичних правила није могао да се бори за ону коју воли.

За разлику од Анице, јунакиње приповетке „Покојникова жена”, Трајковица је у браку имала срећне тренутке, нажалост прекинуте због доласка пролећа и испраћања мужа у печалбу: „Три зимња месеца прођоше као три медене кратке ноћи, када се тренуци у младеначкој чистој и неоскврњеној души дубоко урезају на доживотна неизгладива сећања, да се и теретна старост са драгом чежњом опомиње на то изгубљено и неповратно доба.”<sup>58</sup> Она на испраћају мушкараца посматра жену којој је муж остао на печалби и сад је испратила сина јединца, „да и он можда, као отац му, за мало заборава и њу и друге своје на дому”.<sup>59</sup> Уплашена млада супруга покушава да се утеши: „Трајко јој је обећавао да ће се уздржавати од свега; он неће заборављати своју стару мајку, која га је у сиротињи и удовиштву подигла, и њу, Трајковицу, што му је увек и у свему послушна била; он ће сваку тамо, ма каква била, одгурнути, па и мистријом ударити, ако покуша, на скели, ма где, да га цмаче као оно... Оно!...”<sup>60</sup> Жену која је предмет њене љубоморе ословљава са *оно*, као да је дехуманизацијом супарнице могуће избрисати је из мужевљевих мисли. Била је опседнута судбинама „удовица са живим мужевима”,<sup>61</sup> слутећи да ће се наћи у њиховој улози.

Привремени прекид бриге о мужевљевом неверству настао је кад се Трајковици родио син. Она је свој идентитет у потпуности одредила улогом мајке: „Она се осећала пресрећном што је постала мајком, и то још са мушким дететом! [...] Њој је сад ретко долазила помисао на Трајка, на његов рад и живот на печалби, и на непристојне *јаћујке* тамо. Шта је се сад све то тицало!”<sup>62</sup> Рођењем сина жена у патријархалној средини стиче већа права, те не чуди што је Трајковица толико узбуђена. Употребом прилога *џамо* када мисли на мужа у печалби прави дистанцу од нежељених догађаја и покушава да их потисне.

---

<sup>56</sup> Исто, 37.

<sup>57</sup> Исто, 40.

<sup>58</sup> Исто, 43.

<sup>59</sup> Исто, 44.

<sup>60</sup> Исто, 45.

<sup>61</sup> Исто.

<sup>62</sup> Исто.

Након свекрвине смрти Трајковица остаје сама са сином Степаном. Супруг јој шаље новац, али писма све ређе стижу, док једног лета потпуно не изостану. Он не долази кући под изговором да је болестан, у шта она није могла да поверује: „Њој, посматрајући на слици његово пуније, беље, веселије лице но што га је она знала, била је мало чудна та његова болест.”<sup>63</sup> До Трајковице долазе вести да њен муж издржава ону девојку у коју је био заљубљен, њено дете које има са Јевтом и још двоје деце рођене у односу са Трајком. Несрећна супруга избегава околину не би ли побегла од таквих аброва. Најтеже јој пада кад печалбари долазе око Митровдана. Тада избегава да иде на добродошлице и да пита људе за Трајка.<sup>64</sup>

Очај се претвара у ублажавање ситуације у којој се нашла и налажење оправдања за Трајка:

Најзад, шта! и ако има тамо неку – човек је, угледан, наочит па нека се отимају о њега колико хоће, само кад јој га не могу за свагда отети! – Он је њен, венчан. [...] Њеноме Трајку тек десета година од како је тамо, и он јој шаље новаца, мало истина, али ипак шаље. Ко зна како је и њему тамо у туђем свету без својих! Можда није онако баш као што свет овде за њега говори?...<sup>65</sup>

Сложени механизми одбране иду толико далеко да Трајковица себе криви за мужевљево неверство: „Зар није сама крива што му није ставила при поласку тада гранчицу дрена у пазухо, за здравље, и пришила соли и бела лука у појас да му се чини не остваре?”<sup>66</sup> Слој магијског присутан је у приповеци кроз савете њене другарице: „Једна јој, још из девојаштва другарица, сама тражила пређе да их у три воденице, на три камена, по три пута окрене и од њих Трајковица да сплете и пошаље чарапе њему, по коме од печалбара што ће тог пролећа да иду тамо, да би му *йамей* окренула за овамо. Није хтела; бојала се да се по селу не разгласи, па да је после оговарају.”<sup>67</sup> Учесталост напуштања жена од стране печалбара натерала их је да створе своје магијске ритуале како би покушале да се заштите. Трајковица верује у делотворност чини, али ипак одлучује да не угрози свој положај у патријархалној средини која би испратила сваки њен поступак.

Лажну наду остављене жене требало је да угаси долазак брата. За разлику од Анице, Трајковица има брижног брата, пуног подршке,

---

<sup>63</sup> Исто, 46.

<sup>64</sup> Исто, 47.

<sup>65</sup> Исто, 49.

<sup>66</sup> Исто, 50.

<sup>67</sup> Исто.

који је зове да узме свој део наследства и отворено јој говори: „До-ста си му робовала и свој век сатрла да му се *ово* не угаси.”<sup>68</sup> Мушкарца који наговара сестру да узме део имања или да престане да робује мужу не припада очекиваном обрасцу патријархалног чо-века. Трајковица остаје истрајна у намери да испуни своју улогу супруге јер је и свој идентитет, као и име, „*сахранила на очеву њраћу*” кад је пошла и удала се за Трајка Ђелиног.”<sup>69</sup> Њена нада да ће се муж можда вратити не може ишчезнути: „Какав је да је, он је мој... мени је у део пао... Доћи ће, бато, он, доћи ће!... Колико је њих тамо нашинаца као он!... Остареће, бато, изнемоћи ће, потражиће макар кад овамо своје... као многи што су.”<sup>70</sup> „Она остаје јединстве-ни носилац патријархалног система вредности у којем жена, пре-узевши име свога мужа и наизглед губећи лична обележја, постаје симбол мајке, чуварке, стожера дома.”<sup>71</sup>

У приповеткама „Покојникова жена” и „Печалбарева жена” видљиви су обичаји средина о којима је писано. Аница и Трајко-вица су строго патријархално васпитане – научене су да потребе мушкарца треба задовољити, а своје потиснути. Одричање од својих осећања и жеља зарад испуњавања очекивања средине импе-ратив је у оваквим социјалним околностима. Аница осећа стид кад као слободна жена само размишља о Ити, кад пролази поред његове месаре или кад изгледа младо и живо у складу са својим годинама. Трајковица се постиди кад је муж пољуби. Толико се плаши осуде средине да не прибегава чинима за повратак мужа, а то јој је једино преостало да уради. Јунакиње су потиснуле своју потребу за љубављу. Аница бежи од осећања према Ити од ране младости, Трајковица је била вољена у браку, али та љубав је ишче-зла после неколико месеци. Тешко трауматично искуство прве брачне ноћи Аница потискује и сублимира неумереним обављањем кућних послова. Жене научене на одрицање добијају прилику да буду срећне и у томе их подржавају браћа, која у патријархалној средини воде главну реч, али оне то одбијају. За њих избор запра-во не постоји. Према правилима која су одувек усвајале дужне су да остану верне мушкарцима које нису ни саме бирале и да наставе жртвовањем за друге да губе свој идентитет.

---

<sup>68</sup> Исто, 52.

<sup>69</sup> Исто, 35.

<sup>70</sup> Исто, 53.

<sup>71</sup> Мирјана Бојанић Ћирковић, нав. дело, 79.

MIONA TATAREVIĆ

LOSS OF IDENTITY IN “THE DECEASED MAN’S WIFE”  
BY BORA STANKOVIĆ AND “THE MIGRANT  
WORKER’S WIFE” BY ANĐELKO KRSTIĆ

**SUMMARY:** The subject of this paper is a comparative analysis of the short stories “The Deceased Man’s Wife” (“Pokoјnikova žena”) by Bora Stanković and “The Migrant Worker’s Wife” (“Pečalbareva žena”) by Anđelko Krstić. Both works faithfully depict the customs of their respective communities during pivotal moments in family life (the death of a husband or his departure for migrant labor). The focus is on the female protagonists, Anica and Trajkovica. The influence of patriarchal culture on the motivation behind their actions is evident – due to their subordination to men, they lose their identity. Relationships with male family members differ somewhat between Anica and Trajkovica, but their perception of themselves and their surroundings is remarkably similar. Ordinary thoughts and actions provoke feelings of shame in them, and they are willing to harm themselves in order not to provoke the closed patriarchal community, which is eager to judge. In the characterization of these heroines, repression dominates, extending even to their need for love.

**KEYWORDS:** Serbian realist short story, patriarchal society, shame of female protagonists, repression

Мр Миона Н. Татаревић

Институт за српску културу, Приштина–Лепосавић

m.tatarevic-22008@filfak.ni.ac.rs

ORCID: 0009-0006-0109-2965